

С. Ю. Демидко

АРХЕОЛОГІЧНІ МІКРОРЕГІОНИ «ІЗЯСЛАВЛЯ»-ІЗЯСЛАВА ТА «ІЗЯСЛАВЛЯ»-ГОРОДИЩА

У статті наведено перелік і короткий опис археологічних об'єктів на території м. Ізяслав Хмельницької обл.

Ключові слова: Ізяславль, Городище, городище, поселення, місцезнаходження, курган, курганна група, мікрорегіон.

Після появи відомої статті М. Кагера [Каргер, 1965] перед археологами повстала дилема: яку саме пам'ятку слід інтерпретувати як «давньоруський Ізяславль» — городище «Рогнеда» у м. Ізяслав чи городище «Вали» поблизу с. Городище Шепетівського р-ну? Обидві думки мають своїх прихильників і, відповідно, опонентів. Окрема частина дослідників взагалі заперечує існування Ізяславля як населеного пункту, намагаючись прив'язати зазначені археологічні об'єкти до інших літописних (і до цього часу не локалізованих) міст — Городця, Кам'янця та ін. [Терещук, Терещук, 1995; Осадчий, 2011]. Схоже, що сумна констатація історика: «*Nie ma podobno drugiego miasta na Wołynju, ktryegoby początek był mniej jasny niż Zastawia, i o ktyremby kronikarze więcej w zdaniach swych różnili się*» [Stecki, 1868, s. 304] виявилась пророчою не тільки щодо суто історичних досліджень...

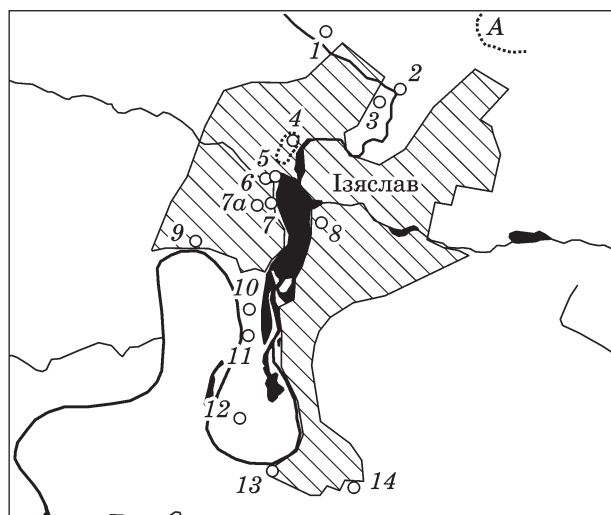
Розмаїття думок і поглядів щодо цих двох пам'яток наводить на думку, що вирішення таких проблем суто історичними (палео- та історіографічними, джерелознавчими) методами досягти неможливо. Вирішення, на нашу думку, полягає у проведенні багаторівневого аналізу виключно археологічних даних. У цьому зв'язку зазначимо, що до цього часу до уваги брались матеріали лише самих городищ «Рогнеда» і «Вали». Визначення археологічного оточення (мікрорегіонів) кожної

з пам'яток, тобто процесу освоєння територій загалом і формування структури заселення у давньоруський час зокрема залишались поза увагою. Спробуємо певною мірою заповнити цей вакуум — «мікрорегіональну» складову проблеми.

Результати обстеження місцевості навколо с. Городище Шепетівського р-ну були висвітлені достатньо докладно [Рапопорт, 1983, с. 12—15; Демидко, 2008; 2010; Пескова, 2008]. Для порівняння наведемо матеріали розвідкових та стаціонарних досліджень у м. Ізяслав, що були проведені наприкінці ХІХ—ХХ ст.

Згідно наявної інформації (польові звіти експедицій, публікації, матеріали з фондів, архівів тощо) на території м. Ізяслав (Хмельницька обл.) та безпосередньо поблизу міста станом на сьогодні виявлено або прередбачається наявність 17 різночасових археологічних об'єктів. Різного обсягу стаціонарні дослідження проводились лише на 5 з них: городищі «Рогнеда» (інакше — «Замок», № 5 згідно наведеного нижче переліку), так зв. «кургани Радзімінського» (№ В), пізньопалеолітичній стоянці поблизу цегельного заводу (№ 9), трипільському поселенні Ізяслав-Остроня 1 (№ 10), курганній групі в уроч. Остроня (№ 12). Решта пунктів обстежені розвідково.

1. Поселення Бабина гора 1 розташоване на правому березі р. Горинь між уроч. Бабина гора та с. Путринці (рис. 1, 1). Підйомний матеріал виявлено на пологому схилі першої надзаплавної тераси біля північної частини урочища (частина пам'ятки знищена кар'єром). Ґрунт супіщаний, насичений уламками кременю, конкреціями. На площі 500 × 150 м зібрано матеріали трипільської культури, доби бронзи, скіфського часу: фрагменти різночасового

Археологічні об'єкти м. Ізяслав Хмельницької обл.: 1 — поселення Бабина гора; 2 — курган Бабина гора («Могила»); 3 — місцезнаходження Ізяслав-Старе місто 1; 4 — посад? городища «Рогнеда»; 5 — городище «Рогнеда»; 6 — посад (окольний град?) городища «Рогнеда»; 7 — поселення Ізяслав-Старе місто 2; 7а — ймовірне місце розташування могильника черняхівської культури; 8 — городище Новозаславське; 9 — пізньопалеолітична стоянка; 10 — поселення Остроля 1; 11 — місцезнаходження Остроля 2; 12 — курганний могильник в уроч. Остроля; 13 — поселення Ізяслав-Клімівка; 14 — курган в уроч. Побойна; А — курганний могильник (24) в уроч. «Бабина гора»

ліпного посуду, зняряддя з глини, кременю, у т. ч. — черешкова двошпична крем'яна стріла [Демидко, 1994, с. 5, 6].

2. Курганоподібне підвищення (пагорб) розташоване у північній частині міста над поймою правого берега р. Горинь у підніжжя уроч. Бабина гора (рис. 1, 2). Висота насипу понад 2 м, у плані — овальний 20 × 15 м [Демидко, 1994, с. 5]. Походження підвищення невідоме, приналежність його до археологічних об'єктів вельми сумнівна, проте серед місцевого населення воно відоме як «Курган» або «Могила».

3. Місцезнаходження Ізяслав-Старе місто 1 з матеріалами ймовірно другої половини I тис. н. е. (ранньослов'янськими?) виявлене на пологому лівому березі р. Горинь за ≈0,6 км на схід від монастиря бернардинів. Знахідки: поодинокі фрагменти ліпного посуду, виготовленого «з глини з домішкою значної кількості крупного шамоту та просіяного піску. Поверхня заглажена, кольору світлої охри... За сукупністю ознак матеріал може бути датований умовно у межах другої половини I тис. н. е.» [Демидко, 1994, с. 5]. Фрагменти обмазки або печини на розораній або частково задернованій поверхні не простежені. Площа поширення матеріалу — понад 100 × 30 м (рис. 1, 3).

4. Посад?, або селища-супутники? городища «Рогнеда»: об'єкт, розташований на плато і схилах лівого берега р. Горинь у північній частині Старого міста. Площа поширення археологіч-

ного матеріалу не визначена. За висновками М.М. Нікітенка, у давньоруський час територія заселення була доволі значною: «Люди жили також на сусідньому¹ пагорбі, і далі на північ по лівому берегу Горині, майже до Бернардинського монастиря» [Нікітенко, 1996, с. 22], що перевищує 6 га. Дані польових звітів фіксують дещо відмінну від задекларованої ситуацію: матеріали XII—XIII ст. (окремі фрагменти кераміки, сокира) були виявлені лише у двох, доволі віддалених один від одного шурфах [Нікітенко, 1983, с. 2—3; 1984, с. 2]. Як виглядає, обстеження прилеглих територій і пошук підйомного матеріалу не проводились, тому позначена на рис. 1—4 загальна площа ймовірного заселення потребує суттєвої корекції.

5. Городище «Рогнеда» розташоване у Старому місті на останці над лівим берегом р. Горинь (рис. 1, 5) на північ від устя р. Сошенка (Сошна). Згідно В.Б. Антоновича «У впадіння р. Сошны в Горынь есть городище, в котором помещается Крестовоздвиженская церковь; сохранились фундаменты бывшего замка» [Антонович, 1900, с. 103]. Вперше обстежене М.К. Каргером: «В 1954 году, обследуя район Погорынья в связи с подготовкой плана работ формировавшейся Галицко-Волынской экспедиции, городище обследовал автор настоящего отчета» [Каргер, 1957, с. 2, 3]. Відповідний звіт у науковому архіві ІА НАН України відсутній. Стационарні дослідження у південній частині останця протягом 1981—1992 рр. проводив загін НДІ «Укрпроектреставрація» під керівництвом М.М. Нікітенка (резюме робіт 1981—1992 рр. і часткова бібліографія у [Нікітенко, 1996, с. 21—24]). У 1994 р. дослідження на площадці дитинця провела спільна експедиція Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту (І.С. Винокур), Хмельницького обласного краєзнавчого музею (С.Ю. Демидко) і Хмельницького обласного інституту удосконалення вчителів (О.І. Журко) [Винокур, Журко, Демидко, 1994; 1996, с. 26—27]. Загальна хронологія виявленого матеріалу: трипільська культура (періоди В, С), середня бронза (тшинецька культура), скіфський час, черняхівська культура, давньоруський час, післямонгольський час (друга половина XIII — початок XIV ст.), пізні середньовіччя (впевнено датовані знахідки — з XVI ст. і пізніше). За 20 м на північний схід від існуючої будівлі (так званого замку Заславських або «скарбниці») розвідковими траншеями 1994 р. розкрито 6 стовпових фундаментів розмірами в середньому 1,0 × 1,2 м по верхніх площинах. Глибина залягання підосів стовпів — не більше — 1,50 м від рівня сучасної поверхні. У плані стовпи розташовані у 2 ряди [Винокур, Журко, Демидко, 1994, с. 1—2].

1. На північ від городища «Рогнеда».

6. Посад (окольный град?) городища «Рогнеда» розташований на лівому березі р. Сошенка перед її впадінням до р. Горинь (рис. 1, 6). Площа поширення археологічного матеріалу не визначена [Нікітенко, 1996, с. 22].

7. Багатошарове поселення розташоване на пологому схилі першої надзаплавної тераси лівого берега р. Горинь у Старому місті між районною лікарнею та устям р. Сошенка (рис. 1, 7). На площі 150 × 50 м зібрано численні фрагменти ліпного та гончарного посуду черняхівської культури, XII—XIII, XVI—XVIII ст. Територія пам'ятки відведена під городи, щорічно розкопується [Демидко, 1994, с. 4].

На плато над поселенням може знаходитись ґрунтовий (без зовнішніх рельєфних ознак) могильник черняхівської культури (рис. 1, 7а).

8. «Городище Новозаславське»¹ розташоване на мисоподібному виступі плато при впадінні у Горинь її правої притоки — р. Понорка (Понора) (рис. 1, 8). Вперше описане В.Б. Антоновичем [Антонович, 1900, с. 103]. Не виключено, що первинні укріплення (XVII ст. згідно П.А. Ричкова і Є.П. Олійника [Ричков, Олійник 1996, с. 46]) були суттєво переплановані під час спорудження палацового комплексу Сангушків у сер. XVIII ст. На час обстеження 1994 р. зовнішніх ознак західних бастіонів не простежено. До залишків фортифікацій можуть бути віднесені лише 2 фрагменти рову у західній частині комплексу та ескарповані схили берегів Горині і (частково) Понори.

9. Рештки пізньопалеолітичної стоянки частково досліджені співробітниками ХОКМ М. Кондиревим, Н. Нечепорук і В.І. Якубовським у 1973 р. (рис. 1, 9). Місцезнаходження розташоване на території колишнього кар'єру «на західній околиці Ізяслава, недалеко від р. Горині на території цегельного заводу» [Справка ..., 1973]. На глибині 15 м від сучасної поверхні виявлено рештки споруди: «несучі конструкції були складені із кісток мамонта». У заповненні — «пластини типу леваллуа, різномісні сколи, в основному, не леваллуа, які типологічно датуються раннім палеолітом, можливо, пізнім ашелем. Всі вони виготовлені з сірого кременю, на поверхні наявні сліди білої патини» [Справка ..., 1973]. Речовий матеріал з цих розкопок у групі зберігання «Археологія» наших фондів відсутній.

10. Поселення Остроля 1 розташоване в уроч. Остроля за 0,3 км на південь від міста на високому лівому березі р. Горинь (рис. 1, 10). Площа поширення підйомного матеріалу 600 × 100 м. На поверхні — численні фрагменти ліпного посуду, відщепи та знаряддя з кременю, плями-скупчення перепаленої глини. Досліджено залишки зруйнованої бульдозером споруди IV—III тис. до н. е. Розчисткою розкрити

кутова частина підпрямокутної напівземлянки, перекрита завалом глиняної обмазки. Під завалом виявлено розвал розписного горщика, скупчення крем'яних нуклеусів та знарядь праці, у т. ч. 2 відбійники.

Крім того, у осипу стінки кар'єра (північно-західна частина поселення) виявлено фрагмент верхньої частини «гончарного горщика XIII ст.» [Демидко, 1994, с. 3, рис. 16, 54]. Висловлене у звіті припущення, що присутність давньоруського фрагменту у цій частині меандру Горині може бути пов'язана «з існуючим колись в уроч. Остроля могильником» виглядає не зовсім доречним як з точки зору хронології підкурғанних поховань (фрагмент належить горщику другої половини XIII ст.), так і просторово: від місця знахідки до могильника — близько 1,2 км (див. № 12).

Ґрунт темний супіщаний, підстелений материковим піском з домішкою крем'яного щебеню. Західна частина поселення руйнується кар'єром [Демидко, 1994, с. 2—3].

11. Місцезнаходження Остроля 2 розташоване в уроч. Остроля за 1 км на південь від міста на лівому березі р. Горинь (рис. 1, 11). Крем'яні відщепи та знаряддя праці — різець та 2 пластини — знайдено у стінці кар'єру на глиб. до 1,2 м від сучасної поверхні. Площа поширення матеріалу не визначена. Вироби виявлені у шарі супіщаного ґрунту, який залягає на смугі крем'яного щебеню потужністю до 3,0 м [Демидко, 1994, с. 3].

12. Курғанний могильник в уроч. Остроля (наприкінці XIX ст. зберігалось 17 насипів) частково досліджений М. Біляшівським у 1888 (?) р.: «Местность здесь довольно низменна и покрыта старым дубовым лесом. В этом то лесу, в восточной его части, и сосредоточены могильные насыпи. Их всех 17; они также поросли лесом и расположены над самым прилегающим к реке лугом. Могильник заключает в себе курганы двух видов, различающиеся величиной. К первому относятся насыпи окружностью приблизительно в 80 метров и высотой до 3-х мет. Они куполообразной формы и их всего 3. Остальные 14 имеют вид небольших расплывшихся бугорков, окружностью доходящих до 25 метр. и высотой до 1 м. Почва здесь черноземная и курганы насыпаны из черной земли. Подпочву составляет желтая глина.

Могильникъ начинается большим курганомъ (№ 1), затемъ къ северу идутъ малые и заключается могильникъ также большим курганом... Третий большой курганъ расположен в стороне от могильника по направлению къ западу.» [Беляшевский, 1888, с. 31; Беляшевский, 1889, с. 197]. Стисло хронологію поховань наведено у В. Антоновича. Серед іншого автор зазначив: «... из числа последних Беляшевский раскопал 8. Один заключал похороны каменного века: истлевший скелет, гнезда угля и каменный полированный топор-молот с про-

1. Визначення В.Б. Антоновича: [Антонович, 1900, с. 103].

Таблиця 1. Хронологія археологічних об'єктів м. Ізяслав

Пункт	Pt	Tr	Br	Sk	ЧК	РС	1/2 XIII	2/2 XIII	ПСв
Поселення Бабина гора	—	■	■	■	—	—	—	—	—
Курган? Бабина гора	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Курганний могильник (24)	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Курганний могильник(?) (2)	—	—	—	—	—	—	—	—	—
М/з Старе місто 1	—	—	—	—	—	■	—	—	—
Посад? «у бернардинів»	—	—	—	—	—	—	■	—	—
Городище «Рогнеда»	—	■	■	■	■	—	■	■	■
Посад? на р. Сошна	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Поселення Старе місто 2	—	—	—	—	■	—	—	—	■
Городище Новозаславське	—	—	—	—	—	—	—	—	■
Поселення «Кар'єр»	■	—	—	—	—	—	—	—	—
Курган С.Л. Радзимицького	—	—	—	—	—	—	?	—	—
Поселення Остроля 1	—	■	—	—	—	—	—	?	—
Місцезнаходження Остроля 2	■	—	—	—	—	—	—	—	—
Кург. могильник Остроля (17)	—	—	■	—	—	■	?	—	—
Поселення Ізяслав-Климівка	—	—	—	■	—	—	■	—	—
Курган Климівка (Побоїна)	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Примітки. Тут і в табл. 2: Pt — палеоліт, Tr — трипілля, Br — епоха бронзи, Sk — скіфський час, ЧК — черняхівська культура, РС — ранні слов'яни, 1/2 XIII — до середини XIII ст., 2/2 XIII — з середини XIII ст., ПСв — пізні середньовіччя.

Таблиця 2. Хронологія археологічних об'єктів с. Городище

Пункт	Pt	Tr	Br	Sk	ЧК	РС	1/2 XIII	2/2 XIII	ПСв
Городище «Вали»	—	—	—	—	■	—	■	■	—
Поселення Пашуки 1	—	—	—	—	—	—	■	—	—
Поселення Пашуки 2	—	—	—	—	—	—	■	—	—
Поселення Пашуки 3	—	—	—	—	—	—	■	—	—
Поселення Пашуки 4	—	—	■	—	—	—	—	—	■
Поселення Пашуки 5	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Поселення Пашуки 6	—	—	■	—	—	—	—	—	■
Поселення Пашуки 7	—	—	—	—	—	—	■	—	—
Поселення Пашуки 8, 9	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Поселення Пашуки 10	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Поселення Городище 1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Поселення Городище 2, 3	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Поселення Городище 4, 5	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Поселення Городище 6	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Поселення Городище 7	—	—	—	—	—	—	—	—	■
Поселення Городище 8	—	—	—	—	■	—	—	—	—
Городище «Мале»	—	—	—	—	—	■	■	—	—

сверлиною; другою — погребальний обряд сожження і 6 славянські могили волинського погребального типу» [Антонович, 1900, с. 103].

Могильник був розташований на лівому березі р. Горинь у її меандрі (рис. 1, 12). Частина курганів зберігалась у нерозораному, або частково розораному стані до середини 1980-х рр., 3 з них позначені на топографічній карті 1 : 10000, 1 висотою до 2 м — на карті 1 : 100000 [Генеральний ..., 1987]. На середину 1990-х рр. територія могильника інтенсивно розорювалась, була відведена під дачні ділянки [Демидко, 1994, с. 3].

13. Поселення Ізяслав-Климівка займає схил правого берега р. Горинь (уроч. Парк Климівка) за 0,5 км на північний захід від розгалуження доріг Ізяслав-Білогірська та Ізяслав-Антоніни (рис. 1, 13). На задернованій поверхні зібрано нечисленні фрагменти ліпного посуду ймовірно скіфського часу і гончарного — XII—XIII ст. [Демидко 1994, с. 4] Для визначення повної площі необхідно провести більш ґрунтовне обстеження.

14. Курган розташований за 2,5 км на південь від міста, за 0,4 км на схід від розгалу-

ження доріг Ізяслав-Антоніни та Ізяслав-Білогородка (рис. 1, 14). Насип висотою до 2,5 м, діаметром близько 30 м, частково ушкоджений оранкою [Демидко, 1994, с. 4]. Входяв, можливо, до групи з 30 курганів, описаної В. Антоновичем (уроч. Парк Климівка, Побоїна: [Антонович, 1900, с. 103]).

Крім вищезазначених, поблизу та на території м. Ізяслав наявні ще кілька археологічних об'єктів, серед яких на першочергову увагу заслуговують:

А. Курганний могильник в уроч. «Бабина гора» виявлений С. Гамченком у 1928 р., дещо пізніше обстежений В. Кочубеем. Могильник розташований за $\approx 1,5$ км на північний схід від міста в лісовому уроч. Бабина гора, на захід від шосе Ізяслав—Славута. Згідно щоденника В. Кочубея могильник складався з 24 насипів різного розміру та ступені збереженості. Розміри насипів: № 1 — висота 0,5 м, діаметр $\approx 5,5$ м; № 2 — висота 0,75 м, діаметр ≈ 6 м; № 3 — висота не визначена, діаметр ≈ 7 м; № 4 — висота не визначена, діаметр ≈ 4 м; № 5 — висота 0,46 м, діаметр $\approx 4,5$ м, № 6 — висота 1,14 м, діаметр ≈ 8 м; № 7 — висота не визначена, діаметр $\approx 5,5$ м (південна частина насипу зруйнована); № 8 — висота 0,75 м, діаметр ≈ 8 м; № 9 — висота 0,33 м, діаметр ≈ 4 м; № 10 — висота 1,4 м, діаметр ≈ 7 м; № 11 — висота 1,85 м, діаметр $\approx 7,5$ м; № 12 — висота 0,66 м, діаметр $\approx 5,5$ м; № 13 — висота 1,11 м (? — цифри нерозбірливі), діаметр ≈ 16 м; № 14 — висота 0,38 м, діаметр $\approx 4,5$ м; № 15 — висота 0,46 м, діаметр $\approx 4,5$ м; № 16 — висота 1,5 м, діаметр ≈ 9 м; № 17 — висота 0,32 м, діаметр $\approx 3,5$ м; № 18 — висота 0,27 м, діаметр ≈ 4 м; № 19 — висота 0,91 м, діаметр ≈ 6 м; № 20 — висота 1,17 м, діаметр ≈ 8 м; № 21 — висота 1,08 м, діаметр $\approx 7,5$ м; № 22 — висота 1,18 м, діаметр ≈ 9 м (південно-східний край насипу зруйновано); № 23 — висота 1,09 м, діаметр ≈ 9 м; № 24 — параметри нерозбірливі [Кочубей ВУАК, с. 30; Кочубей, 1929, с. 4]. Пам'ятка повторно не обстежена (місце розташування умовно — рис. 1, А).

Б. Курганний могильник «Бабина гора» 2 розташований на вододільній частині плато між рр. Понорка і Горинь за 1,75 км на північний схід від міста, за $\approx 0,75$ км на схід-південний схід від шосе Ізяслав — Славута поблизу східного краю лісового урочища Бабина гора. До складу могильника входить 2 кургани висотою до 2 м [Генеральный ..., 1987]. Пам'ятка повторно не обстежена.

В. Курган Радзимінського: «В 1899 г. Радзиминский раскопал 1 курган в самом городе; нашел кучу пережженной глины и в ней: уголь, глиняные черепки горшков, обломки костей человека и лошади и несколько обломков железа» [Антонович, 1900, с. 103]

Таким чином, на даний час на території та у найближчих околицях м. Ізяслав виявлено 11 різночасових поселень та місцезнаходжень,

6 курганів або курганних могильників. Знахідки з більшості обстежених протягом 1980—90-х рр. об'єктів репрезентують практично всі археологічні періоди від кам'яного віку (пізній палеоліт) до пізнього середньовіччя (табл. 1). На цьому тлі відносно сталістю заселення виразно виділяється лише уроч. «Рогнеда», де виявлено матеріали майже всіх періодів.

Що ж стосується зони освоєння XII—XIV ст. — мусимо констатувати відсутність більш-менш цілісної картини не тільки у головному питанні: розмірах давньоруського ареалу та щільності його заселення, але й у інтерпретації (визначенні рангу) вже відомих його складових — так званих посадів Рогнеди (№ 4, 6). Додамо, що якість опису досліджених у XIX ст. підкурганних поховань не дозволяє безсумнівно віднести хоча б одне з них до давньоруських.

Ситуація поблизу с. Городище доволі суттєво відрізняється від ізяславської: а) просторово пункти розміщені доволі компактно — не далі 3 км від городища «Вали»; б) у їх доволі вузькому та «пунктирному» хронологічному діапазоні (доба бронзи — 3 пункти, черняхівського часу — 2, Русь — 14, пізні середньовіччя — 5) кількісно домінують саме давньоруські пам'ятки (табл. 2). Складається враження, що ця агломерація у другій половині XII ст. формується цілеспрямовано (одномоментно?). На користь відносно пізньої її дати опосередковано свідчить повна відсутність курганних могильників у межах прилеглої території.

Як бачимо, за існуючого рівня дослідженості Ізяславського мікрорегіону проводити будь-які співставлення з агломерацією городища «Вали» було б передчасно. Подальші дослідження необхідно спрямувати на якомога повніше виявлення нових археологічних пунктів і одночасно — на уточнення просторових параметрів вже відомих «ключових» об'єктів: «Рогнеди» та її так зв. «посадів», на аналіз вже виявлених знахідок та визначення хронологічних індикаторів серед загальної маси наявного речового матеріалу тощо. Інакше ми так і залишимося у стані «*Nie ma podobno drugiego miasta na Wołynju, ktyregoby początek był mniej jasny niż Zaslavia...*».

Антонович В.Б. Археологическая карта Волынской губернии: Отдельный оттиск из Тр. XI АС. — М., 1900.

Беляшевский Н. Могильник в урочище Остроля, близ г. Заславля Волынской губ. // КС. — 1888. — № 10. — С. 31—35.

Беляшевский Н. Могильник в урочище Остроля, близ г. Заславля Волынской губернии // Древности: Тр. императорс. Московс. археол. об-ва. — М., 1889. — Т. 13, вып. 1. — С. 197—201.

Винокур І., Журко О., Демидко С. Звіт про археологічні розкопки в м. Ізяславі Хмельницької області влітку 1994 р. / Архів автора. Польовий звіт спільної експедиції про розкопки 1994 р. у м. Ізяслав у наукових архівах ІА НАНУ і ХОКМ відсутній.

Винокур І., Журко О., Демидко С. Волинський Ізяславль — перлина на Горині. Нові археологічні дослідження // Дивокрай. Хмельниччина волинська: Науково-краєзнавчий альманах. — Хмельницький, 1996. — Вип. 1. — С. 25—31.

Генеральный штаб. Карта 1 : 100000 М-35-66 Славу-та — М., 1987.

Демидко С.Ю. Звіт про археологічні дослідження 1994 р. в Ізяславському районі Хмельницької обл. / НА ІА НАН України. — 1994/35.

Демидко С.Ю. Давньоруський «Ізяславльський» мікрорегіон // Стародавній Іскоростень і слов'янські гради. — Коростень, 2008. — Т. 1. — С. 105—112.

Пескова А.А. Большое и Малое древнерусское городища у села Городище близ Шепетовки // Стародавній Іскоростень і слов'янські гради. — Коростень, 2008. — Т. 2. — С. 74—79.

Демидко С.Ю. Нові дані щодо археологічного оточення давньоруського городища — так зв. «стародавнього Ізяславля» // Літопис Хмельниччини—2010: Краєзнавчий збірник. — Хмельницький, 2010. — С. 36—47.

Каргер М.К. Отчет о раскопках Галицко-Волинской археологической экспедиции ИИМК АН СССР и ЛГУ в 1957 году / НА ІА НАН України. — 1957/27а.

Каргер М.К. Древнерусский город Изяславль в свете археологических исследований 1957—1964 гг. // Тез. докл. совет. делегации на Междунар. конгр. слав. археологии. — М., 1965. — С. 39—41.

Кочубей В. Регістрація археологічних першоджерел на Шепетівщині В.І. Кочубеєм: Польовий щоденник / НА ІА НАН України. — ВУАК. — № 530.

Кочубей В. До реєстрації археологічних першоджерел на Шепетівщині (окремий відбиток) — Шепетівка, 1929.

Никитенко М.М. Отчет об архитектурно-археологических исследованиях Фарного костела в г. Изяслав Хмельницкой обл. в 1983 году / НА ІА НАН України. — 1983/107.

Никитенко М.М. Отчет об архитектурно-археологических исследованиях памятника архитектуры XVI в. — Кафедрального костела в г. Изяславе Хмельницкой обл. / НА ІА НАН України. — 1984/154.

Нікітенко М.М. Де, ким і коли був заснований Ізяслав // Дивокрай. Хмельниччина волинська: Науково-краєзнавчий альманах. — Хмельницький, 1996. — Вип. 1. — С. 21—24.

Осадчий С. Ще раз про проблему історичних назв волинських міст, згаданих у статті 1240 р. Іпатівського літопису // Ruthenika. — К., 2011. — Вип. X. — С. 78—90.

Раппопорт П.А. Отчет Владимиро-Волинского отряда архитектурно-археологической экспедиции ЛОИА АН СССР в 1983 г. / НА ІА НАН України. — 1983/107.

Ричков П., Олійник Є. Замок-палац Заславських-Сангушків в Ізяславі (історико-архітектурний нарис) // Дивокрай. Хмельниччина волинська: Науково-краєзнавчий альманах. — Хмельницький, 1996. — Вип. 1. — С. 45—51.

Справка о результатах командировки ст. научных сотрудников Хмельницкого областного музея тт. Кондырева М.Ф., Нечепорук Н.В. и археолога Якубовского В.И. в Изяславский район с 6 по 14 октября 1973 года / НА ХОКМ. — О-57.

Терещук К.І., Терещук Л.К. На міжнародному шляху // Дивокрай: Науково-краєзнавчий альманах. — Хмельницький, 1995. — Вип. 1: Хмельниччина волинська. — С. 32—35.

Stecki T. Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym. — Lwow, 1868. — Cz. 2: Statystyczno-historyczny opys powiatu Zasławskiego. — S. 283—385.

С. Ю. Демидко

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ МИКРОРЕГИОНЫ «ИЗЯСЛАВЛЯ»-ИЗЯСЛАВА И «ИЗЯСЛАВЛЯ»-ГОРОДИЩА

Сакраментальный вопрос: который из памятников мы можем интерпретировать как «древнерусский Изяславль» — городище «Рогнеда» в г. Изяслав или городище «Валь» у с. Городище Шепетовского р-на? Обе точки зрения имеют своих и защитников, и оппонентов. Отдельная группа исследователей вообще отрицает существование Изяславля в качестве летописного древнерусского населенного пункта привязывая эти памятники к другим, пока не локализованным волинским городам — Городцу, Каменцу и др.

Интересно, что в качестве аргументов кроме летописных статей привлекаются также и археологические материалы, материалы исключительно самих городищ «Рогнеда» и «Валь». Фактор археологического окружения (микрорегиона) каждого этих объектов оставался «вне зоны внимания». Процесс освоения территорий вообще и формирование структуры заселения в древнерусское время в частности игнорировались. Попытка заполнить «микрорегиональный» вакуум вокруг Изяслава показала наличие на этой территории 17 разновременных (в диапазоне от позднего палеолита до позднего средневековья) объектов: 11 поселений и 6 курганов или курганных могильников. Анализ данных показал, что при существующем уровне исследованности территории для XII—XIV вв. мы не можем реконструировать более-менее достоверную картину не только по главному вопросу: размерах древнерусского ареала и плотности его заселения, но и частностях, например определении рангов уже известных его составляющих, прежде всего — так наз. «посадов» Рогнеды. В этих условиях проведение любых сравнений с агломерацией городища «Валь» было бы преждевременным.

К л ю ч е в ы е с л о в а: Изяславль, Городище, городище, поселение, местонахождение, курган, курганная группа, микрорегион.

S. Yu. Demidko

ARCHAEOLOGICAL MICROREGIONS OF «IZ'IASLAVL»-IZ'IASLAV AND «IZ'IASLAVL»-HORODYSHCHE

The perennial question is: which site we can interpret as Iziaslavl' of Ancient Rus' Time — Rohneda hillfort (Iziaslav city) or Valy hillfort (Horodyshe village, Shepetivka region)? Some of researchers are denied Iziaslavl' existence as annalistic settlement of Ancient Rus' Time, and linked those sites to Volyn' towns Horodets', Kamianets' and others which had not yet localized.

The factor of archeological surrounding (microregion) of Rohneda and Valy hillforts was not followed up. The process of territories development and settling structure formation were ignored. The attempt to fill in the microregional vacuum around Iziaslav revealed that there were 17 multi-temporal sites dating from Late Paleolithic age to Late Medieval (11 settlements and 6 tumuli or mound groups). An analysis indicated that in the study of the current research level for the 12th—14th centuries we cannot reconstruct the reliable situation for the main matter: the size of Ancient Rus' Time area of the site and population density. In addition, we cannot determine its ranks (Rohneda's trading quarters). Under these conditions it would be premature to make any decision in compare with agglomeration of Valy hillfort.

К е у о r d s: Iziaslavl', Horodyshe, hillfort, settlement, location, tumuli, mound group, microregion.

Одержано 15.06.2016